

Lietuvybė „Suvalkų trikampyje“

Petras MAKSIMAVIČIUS

Norint kiek išsamiau papasakoti apie Seinų-Punsko-Suvalkų kraštą, reikėtų pradėti nuo ankstyvųjų viduramžių arba bent nuo XVI a. pradžios, kada sparčiai vyko kolonizacijos procesai, formavę šio krašto tautinį veidą. Krašto istorija įdomi ir labai turtinga. Todėl, kad jo geopolitinė padėtis visais laikais buvo komplikuota. Per jį keliavo ne tik kryžiuočių ar Vytauto pulkai, bet taip pat Napoleono, Pilsudskio, Hitlerio ir Stalino armijos. Neatsitiktinai kadaise karo strategų sugalvojo pavadinimą „Suvalkų trikampis“, o šiandienos generolai pradeda jį vadinti „Suvalkų koridoriumi“. Štai su tokiais iššūkiais amžiams bėgant susidurdavo Seinų-Punsko krašto lietuviai, kol galiausiai oficialiai tapo lietuvių tautine mažuma Lenkijoje. Tačiau tam, kad šias visas istorijas kiek plačiau papasakočiau, reikėtų skirti kur kas daugiau laiko ir „Pasaulio lietuvio“ puslapių. Taigi geriau parašysiu apie dabartį.

Paskutiniojo 2011 m. Lenkijoje vykusio visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lenkijoje gyveno apie 5 tūkst. lietuvių. Dauguma jų gyvena šiaurės rytinėje Lenkijos dalyje (Lietuvos etninėse žemėse), Palenkės vaivadijoje, Seinų apskrityje, prie pat Lietuvos sienos. Apie 80 procentų Punsko savivaldybės gyventojų – tai lietuvių tautinė mažuma, Seinuose apie 20 procentų gyventojų – lietuviai. Be Seinų ir Punsko krašto, lietuvių gyvena dar Suvalkuose ir keliuose didesniuose Lenkijos miestuose. Daugelis jų Lenkijos gilumoje apsigyveno po Antrojo pasaulinio karo. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Lenkijoje gyvena nemažai Lietuvos piliečių, atvykstančių čionai studijų, verslo ar kitais reikalais. Tačiau pastariesiems nėra būdinga aktyviai jungtis į lietuvišką veiklą, jie pirmiausia stengiasi ekonomiškai įsitvirtinti, siekia karjeros, studijuoja ir pan.

Remiantis oficialiais statistiniais duomenimis, per 10 metų lietuvių skaičius

Lenkijoje sumažėjo 15 proc. Sunku pasakyti, ar šie duomenys atspindi tikrą lietuvių kilmės gyventojų skaičių, tačiau nekyla abejonių, kad jų sparčiai mažėja. Tai matome ir švietime bei kultūrinėje veikloje. Prieš 30 metų didesniuose Lenkijos miestuose (Varšuvoje, Vroclave, Slupske, Ščecine, Gdanske…) dar aktyviai veikė Lenkijos lietuvių draugijos skyriai, vyko kultūrinio pobūdžio renginiai, narių susirinkimai. Šiandien padėtis kita. Aktyvesnė lietuviška veikla daugiausia susitelkusi Punske, Seinuose ir Suvalkuose. Šiuos procesus nulėmė daug dalykų. Lenkijos gilumoje veikiantys draugijos skyriai ištuštėjo dėl jaunimo emigracijos ir nutautėjimo, o Seinų-Punsko-Suvalkų krašte lietuvybė išliko visų pirma dėl išsaugotų gilių lietuviškos veiklos tradicijų ir visokeriopos Lietuvos paramos. Tačiau ir čia netrūksta iššūkių.

Galima sakyti, šiandien, Lenkijos lietuviai gyvena išskirtinai geromis sąlygomis. Lietuvos artumas, galimybė laisvai keliauti ir dalyvauti jos kultūriniame gyvenime suteikia papildomų galimybių išsaugoti savo tautinį tapatumą. Kita vertus, socialiniai ir ekonominiai procesai, prasidėję šiame regione dėl Europos Sąjungos plėtros, labai paveikė mūsų lietuviškus kaimus, kurie visais laikais buvo lietuviškų tradicijų ir patriotizmo saugojimo židiniai. Mūsų žemdirbiai socializmo laikotarpiu išsaugojo privačią nuosavybę, nepatyrė kolektyvizacijos, tačiau XXI a. pradžioje neišvengiamai turėjo prisitaikyti prie naujos realybės. Kaimai ištuštėjo, kadangi dirbančius žemės ūkyje pradėjo keisti galingi traktoriai ir kompiuteriai. Laimei, dalis jaunimo, kuriam jau nėra prasmės pasilikti ir dirbti šeimyniniame ūkyje, dažniausiai „emigruoja“ į… Lietuvą. Ten baigia Lietuvos universitetus, kuria lietuviškas šeimas, moka mokesčius ir dirba Lietuvos labui. Taip tarsi simboliškai gražina skolą už Lietuvos finansinę, politinę ir kitokią paramą Seinų-Punsko-Suvalkų kraštui.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kultūrinis lietuvių gyvenimas nebuvo aktyviai vystomas dėl griežtos valstybės politikos, tačiau, atėjus eiliniam politiniam „atšilimui“ Sovietų Sąjungoje, nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio padėtis Lenkijoje pradėjo keistis. 1957 m. įsteigta Lietuvių visuomeninė kultūros draugija (nuo 1992 m. Lenkijos lietuvių draugija), kuri tuo metu buvo vienintelė Lenkijos lietuvių organizacija. Religinis lietuvių gyvenimas taip pat klostėsi sudėtingai – kelis dešimtmečius tęsėsi lietuvių kova dėl pamaldų lietuvių kalba Seinų bazilikoje. Tik po ilgų pastangų, padedant laisvajame pasaulyje gyvenantiems lietuviams, ypač Romoje tarnaujantiems lietuviams dvasininkams, tuometinis popiežius Jonas Paulius II nurodė vietos vyskupui leisti Seinuose laikyti pamaldas lietuvių kalba.

Prasidėjus politinėms permainoms, 1992–1997 m. Lenkijos lietuviai atkūrė arba naujai įsteigė keletą organizacijų ir draugijų. Nors jų veiklos kryptys skirtingos, tačiau jas sieja bendri tautiniai interesai, lietuviškumo puoselėjimas. Nuo 1956 m. Punske veikia Lietuvių kultūros namai, bendrojo lavinimo licėjus, kuriam suteiktas Kovo 11-osios vardas, pagrindinė mokykla lietuvių bei lenkų mokomosiomis kalbomis ir vaikų darželis. Nuo 1960 m. Punske pradėtas leisti žurnalas „Aušra“ (šiemet minėsime „Aušros“ 60-metį). 1993 m. įregistruota Lenkijos lietuvių bendruomenė, kuri vienija likusias lietuviškas organizacijas. Lenkijos lietuvių bendruomenė rūpinasi Lenkijos lietuvių kultūros, socialiniais ir visuomeniniais reikalais, plėtoja ryšius su Lietuva, siekia išsaugoti tautinį savitumą, taip pat atstovauja lietuviams Lenkijoje ir užsienyje.

Poezijos pavasaris Seinuose. Petro Maksimavičiaus nuotr.

Kiekvienais metais Punske ir Seinuose vyksta daugybė kultūrinių renginių. 1999 m. Seinuose pradėjo veikti „Lietuvių namai“, 2002 m. Seinuose įkurtas vysk. Antano Baranausko fondas „Lietuvių namai“, kurio paskirtis – stiprinti lietuvybę, pirmiausia Seinuose, rūpintis lietuvių „Žiburio“ mokyklos (įsteigta 2005 m.) bei

Seinų „Lietuvių namų“ išlaikymu, skatinti lietuvių švietimo ir kultūros plėtrą. Kiekvienų metų kultūrinių renginių kalendoriuje surašyta per 50 įvairaus pobūdžio koncertų ir minėjimų. Taigi kultūrinis gyvenimas gana intensyvus. Tačiau tai nereiškia, kad Lenkijoje gyvenantys lietuviai neturi problemų.

Lenkijos lietuvių ir lenkų tarpusavio santykius Seinų krašte komplikuoja istorinė praeitis. Seinai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo svarbus lietuvių atgimimo centas. Čia lietuviškose švietimo, kultūros ar spaudos institucijose dirbo daug būsimų nepriklausomos Lietuvos kūrėjų. 1919–1920 m. įvykiai, kurių metu sprendėsi šio krašto politinės priklausomybės klausimas, pagimdė daug neigiamų stereotipų ir tarpusavio nuoskaudų. Todėl vis dar sudėtinga įamžinti lietuvių istorinį paveldą, o istorijos vertinimą ir išvadas palikti akademinei bendruomenei. Iškalbingas pavyzdys – paminklų Berznyko kapinėse klausimas. 2005-aisiais Lietuvai įgyvendinant Berznyko kapinėse palaidotų Lietuvos savanorių kapų sutvarkymo bei jų atminimo įamžinimo darbus, šalia buvo pastatytas vadinamasis ,,Panerių paminklas“. Tai granito obeliskas, kuriame iškaltas tekstas (*„Tūkstančiams lenkų, nužudytų 1941–1944 m. Paneriuose netoli Vilniaus, atminti. <...> Egzekucijos vykdytojas buvo lietuvių specialusis savanorių būrys – „Panerių šauliai“, tarnaujantis hitlerininkų saugumo tarnyboje...“*) ne tik pateikia istoriją iškreipiančią informaciją, bet ir menkina 1920-ųjų m. lenkų-lietuvių karinio konflikto metu žuvusių Lietuvos ir Lenkijos karių atminimą bei skatina konfliktus tautiniu pagrindu.

Išskirtinis lietuvių istorinės atminties Seinuose puoselėjimo rezultatas – Lietuviškos menės Seinų kunigų seminarijoje įrengimas ir atidarymas. Ji buvo atidaryta 2018 m. vasario 18 d. minint Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 100-tį. Sumanymas įrengti seminarijoje lietuvišką menę puoselėtas ne vienus metus. Tik po ilgų derybų ir diskusijų leista ją įrengti buvusios kunigų seminarijos rūmuose. Seinų kunigų seminarija istoriografijoje laikoma svarbiu lietuvybės puoselėjimo centru. Pradėjusi veiklą 1826 m., išmokslino apie 1200 dvasininkų, 80 proc. jų kalbėjo lietuviškai. Čia mokėsi daktaras Vincas Kudirka, rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas, prelatas Mykolas Krupavičius, vyskupavo poetas Antanas Baranauskas ir daugelis kitų atgimstančios Lietuvos valstybės kūrėjų. Monografijos apie Seinų kunigų seminariją autorius Algimantas Katilius rašo, kad klierikai ne tik skaitė, bet ir platino draudžiamą lietuvišką spaudą. Seinuose veikė seminarijos profesorių įsteigta „Šaltinio“ spaustuvė.

Vykstant vidaus migracijos procesams Suvalkų mieste atsirado poreikis aktyvinti

lietuvišką veiklą, visų pirma, pagerinti lietuvių švietimo reikalus. Manoma, kad šiuo metu Suvalkuose gyvena apie 1000 lietuvių, tarp jų nemažai jaunų šeimų. Dėl darbo rinkos pokyčių jų skaičius didėja. Tai daugiausia Seinuose ar Punske gyvenantys lietuviai, kurie baigę lietuviškas mokyklas gyventi persikelia į Suvalkus. Kad būtų sudarytos Suvalkuose gyvenantiems lietuviams sąlygos mokyti vaikus gimtąja kalba, prašyta Lenkijos padėti įsteigti Lietuvių kultūros ir švietimo centrą. Apie 40 Suvalkuose gyvenančių jaunų lietuvių šeimų 2018 m. pradžioje Suvalkų miesto prezidentui pateikė prašymus steigti lietuvišką darželį bei kultūros centrą. Nors iš Suvalkų miesto valdžių paramos nesulaukta, pagalbos ranką vėl ištiesė Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Tikėtina, kad kai skaitysite šį straipsnį, Suvalkų mieste jau veiks lietuviškas vaikų darželis. Tai bus istorinis įvykis. Darželio, o ateityje galbūt ir lietuviškos mokyklos įsteigimas Suvalkuose pagerins viso krašto lietuvių padėtį.

Lenkijoje veikia 4 lietuviškos mokyklos, kuriose mokymas vyksta pagal Lenkijos Respublikos patvirtintas švietimo programas: Punsko Kovo 11-osios bendrojo lavinimo licėjus, Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinė mokykla (lietuvių ir lenkų dėstomąja kalba), Vidugirių pagrindinė mokykla lietuvių mokomąja kalba, Seinų lietuvių „Žiburio“ mokykla (vaikų darželis ir pagrindinė mokykla). Lenkijoje mažėja mokyklų, kuriose ugdymas vyksta lietuvių kalba. Dabartinis Lenkijos tautinių mažumų švietimo finansavimo modelis nepatenkina visų poreikių. Valstybės skiriamo finansavimo pakanka tik apie 70–80 proc. išlaidų padengti. Trūkstamą dalį turėtų finansuoti savivaldybės, o tai priklauso nuo jų finansinės, ekonominės padėties ir valdančiųjų politinės valios. Neišspręstas vadovėlių lietuvių kalba leidybos klausimas: Lenkijoje lietuvių kalba yra leidžiami lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos bei pradinio ugdymo vadovėliai. Nuo 4-os pagrindinės mokyklos klasės neverčiami jokių dalykų vadovėliai, moksleiviai visų dalykų lietuviškai mokosi iš lenkiškų vadovėlių, išskyrus lietuvių kalbos dalyką. Nuo 2017 m. Lenkijoje pradėta nauja švietimo reforma, kartu bus pakeistos mokymo programos ir vadovėliai.

Skaitydami šį straipsnį daugelis pasakytų: o pas mus Airijoje, Norvegijoje… ar Italijoje nieks net nesvajoja apie tai, kad lietuviškas pamokas lankantys vaikai būtų aprūpinti tose šalyse išleistais lietuviškais vadovėliais! Taip. Tačiau Lenkijos lietuviai yra ne emigrantai, bet istoriškai Lenkijoje gyvenanti tautinė mažuma. Todėl, remiantis Lenkijos tarptautiniais įsipareigojimais ir dvišalėmis sutartimis su Lietuvos Respublika dėl tautinių mažumų teisių apsaugos, turi teisę į švietimą

gimtąja kalba ir kitas priemones, kurios padeda išsaugoti tautinį identitetą.

2019–2020 mokslo metais lietuviškas mokyklas Seinų-Punsko krašte lankė 421 mokinys, o 170 mokinių lietuvių kalbos mokėsi kaip neprivalomo dalyko.

Lenkijos lietuvių yra leidžiami 4 periodiniai leidiniai lietuvių kalba: „Aušra“ (š. m. rudenį bus minimas dvisavaitinio leidinio 60 metų jubiliejus), „Aušrelė“, „Suvalkietis“ ir „Šaltinis“. Jie leidžiami Punsko „Aušros“ leidykloje. Balstogės radijas tris kartus per savaitę transliuoja laidas lietuvių kalba (laidų bendra savaitinė trukmė: 1 val.). Lenkijos lietuviai gana aktyvūs socialiniuose tinkluose. Feisbuko paskyras turi Punsko lietuvių kultūros namai, Kovo 11-osios licėjus, „Aušra“, Punsko parapija… Informatyvi ir nuolat atnaujinama internetinė svetainė *www.punskas.pl*.

Sekmadieniais Suvalkų krašte lietuviškos šv. mišios vyksta Punske, Vidugiriuose, Seinuose, taip pat Žagariuose, Smalėnuose, Suvalkuose. Lietuviškas pamaldas laiko Lietuvos Vyskupų Konferencijos darbui į Punsko ir Seinų parapijas deleguoti vikarai. Sielovada lietuvių kalba čia itin svarbi. Lietuviai kunigai telkia lietuvių bendruomenę ir remdamiesi krikščioniškomis vertybėmis padeda ugdyti jaunąją kartą. Verta priminti, kad Lietuvos istorijoje svarbus vaidmuo tenka Seinų vyskupijai, Seinų Švč. Mergelės Marijos bazilikai. Seinuose gyveno, dirbo ir mirė vyskupas bei lietuvių poetas Antanas Baranauskas (palaidotas Seinų bazilikos koplyčioje). A. Baranauskas buvo pirmasis Seinų vyskupas, iškilmingo įšventinimo Seinų katedroje metu į tikinčiuosius prabilęs lietuviškai. 1999 m. lapkričio 28 d. Seinuose buvo atidengtas skulptoriaus G. Jokūbonio sukurtas paminklas A. Baranauskui. Kiekvienais metais, švenčiant Lietuvos valstybingumo dieną (liepos 6-ąją), prie šio paminklo susirenka Seinų lietuviai bei svečiai ir gieda Lietuvos himną.

Straipsnis spausdintas metraštyje „Pasaulio lietuvis“, 2020 metai Nr. 583

